

ԱՐԱՍ ՔՈՍՅԱՆ
(Ծննդյան 65-ամյակի առթիվ)*

Պ. Գ. Դ., պրոֆ. Արամ Քոսյանը 65 տարեկան է: Ծնվել է 1956 թ. մայիսի 18-ին Երևանում, անվանի բանասեր Վաղարշակ Քոսյանի ընտանիքում:

1977 թ. ավարտել է Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական ինստիտուտի պատմա-աշխարհագրական ֆակուլտետի պատմության և հասարակագիտության բաժինը: Ա. Քոսյանի, որպես գիտնականի, կայացման ճանապարհին կարևորագույն նշանակություն է ունեցել 1981–1982 թթ., երբ նա որպես փորձնակ–հետազոտող ուսանել է ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի սլավոնագիտության և բալկանագիտության ինստիտուտում (գիտական ղեկավար՝ Բ. Գ. Դ., պրոֆ. Վյաչեսլավ Իվանով): Այնուհետև՝ 1978 թ., աշխատանքի է անցել Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի

արևելագիտության ինստիտուտում, որտեղ աշխատում է առաջօր: Ինստիտուտի առաջին տնօրեն, ակադեմիկոս Գաղիկ Սարգսյանի նախաձեռնությամբ ստեղծված Սեպագիր քաղաքակրթությունների բաժնում Ա. Քոսյանը ստանձնում է Հայաստանում խեթագիտության զարգացման և այդ ուղղությամբ նոր մասնագետների պատրաստման պատասխանատու ու կարևոր գործը:

1994–1995 թթ. Ա. Քոսյանը “W. Fulbright Foundation” դրամաշնորհի շրջանակներում հետազոտություններ է անցկացրել Քլիվլենդի պետական համալսարանում (ԱՄՆ), իսկ 2000–2002 թթ.՝ Գերմանիայի Վյուրցբուրգի համալսարանի Արևելյան բանասիրության ինստիտուտում “Alexander von Humboldt Stiftung”-ի ծրագրով:

Գիտական հետաքրքրություններից զատ՝ Ա. Քոսյանը, ունենալով ղեկավարման ու կազմակերպման ձիրք և ունակություններ, զբաղեցրել է մի շարք պատասխանատու պաշտոններ. 1995–2001 թթ.՝ Արևելագիտության ինստիտուտի փոխտնօրեն, 2002–2007 թթ.՝ ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության Գիտության և հետբուհական կրթության վարչության պետ, այնուհետև՝ Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի Գիտական կենտրոնի տնօրեն: 2011 թվականից նա գլխավորում է ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի Հին Արևելքի բաժնի աշխատանքները:

1987 թ. Ա. Քոսյանը ստացել է պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան (ատենախոսության թեմա՝ «Մ. թ. ա. XII–VIII դդ. Փոքր Ասիայի և հարակից շրջանների լուսնիական պետությունները»), իսկ

* Ներկայացվել է 11. III. 2021 թ., ընդունվել է տպագրության 23. III. 2021 թ.:

1997 թ.՝ պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան (ատենախոսության թեմա՝ «Մ. թ. ա. XII դարի մերձավորարևելյան ճգնաժամը և հայկական լեռնաշխարհը»), այնուհետև՝ 2012 թ.՝ Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի Համաշխարհային պատմության և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի պրոֆեսորի կոչում:

Ա. Քոսյանի անվան հետ է կապված Հայաստանում արևելագիտության կարևորագույն ուղղություններից մեկի՝ խեթագիտության զարգացումը: Խոսելով ներկա փուլի մասին՝ անհնար է պատկերացնել հայկական խեթագիտության զարգացումն առանց ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի Հին Արևելքի բաժնի գործունեության, որտեղ իր կարևոր դերակատարումն ունի բաժնի վարիչ Ա. Քոսյանը: Նրա աշխատանքներն աչքի են ընկնում Հայկական լեռնաշխարհի քաղաքական միավորներին վերաբերող սեպագիր աղբյուրների համակողմանի վերլուծությամբ¹: Դրանք առանձ-

¹ Տե՛ս К изучению склонения в иероглифическом лувийском. – «Древний Восток», 1988, 5, с. 181–186; *Խեթական տեղաշարժերը Փոքր Ասիայում և Հայկական լեռնաշխարհում*. – ՊԲՀ, 1991, № 1, էջ 65–78; Лувийские царства Малой Азии и прилегающих областей в XII–VIII вв. до н. э. Ереван, 1994; *Իսուվան (Մոփքը) մ. թ. ա. XIII–XII դարերում*. – ՊԲՀ, 1997, № 1, էջ 177–192, *Խեթական տերությունը և Ախիյավան (Տրոյական պատերազմը)*, Երևան, 1997, Հին Առաջավոր Ասիայի և Էգեյան ծովի ավազանի պատմության պարբերացման շուրջ. – «Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ» (այսուհետ՝ ՄՄԱԵԺ), 1998, № XVII, էջ 124–140, Տուն Թորգոմայ, Երևան, 1998, *Իսուվան և Գորդիոնը մ. թ. ա. XII–X դարերում*. – ՊԲՀ, 1998, № 3, էջ 117–124, Մ. թ. ա. XII դարի մերձավորարևելյան ճգնաժամը և Հայկական լեռնաշխարհը, Երևան, 1999, Ասորեստանը և Հայկական լեռնաշխարհի երկրները մ. թ. ա. XIII դարի երկրորդ կեսին. – ՊԲՀ, 1999, № 2–3, էջ 222–231, *Խեթական պետությունը և Հայկական լեռնաշխարհի երկրները մ. թ. ա. XV դարում*. – ՊԲՀ, 2000, № 3, էջ 161–174, Նոր նյութեր Խեթական տերության և Հայկական լեռնաշխարհի երկրների փոխհարաբերությունների մասին. – ՄՄԱԵԺ, 2001, № XX, էջ 233–245, Անի-Կամախը խեթական դարաշրջանում. – ՊԲՀ, 2002, № 3, էջ 225–241, Նոր տեղանուններ խեթական սեպագիր տեքստերում. – ՄՄԱԵԺ, 2003, № XXII, էջ 252–264, *Խեթական KUB XXVI 62 սեպագիր տեքստը և Վերին Եփրատի ավազանի պատմական աշխարհագրության խնդիրները*. – ՄՄԱԵԺ, 2004, № XXIII, էջ 472–484, Մուրսիլիս II-ի հայաստան արշավանքները. – ՊԲՀ, 2004, № 2, էջ 197–204, Հայաստանի աստվածները. – ՄՄԱԵԺ, 2005, № XXIV, էջ 444–457, Հայաստան և Ազգին, Շնորհ ի վերուստ. առասպել, ծես և պատմություն, Երևան, 2008, էջ 263–291, Arnuwandas I in the East “Aramazd: Armenian Journal of the Near Eastern Studies” (այսուհետ՝ AJNES), 2006, I, pp. 72–97; On the Ethnic Background of Isuwa. – AJNES, 2009, IV/2, pp. 85–97; Towards the Hittite Eastern Periphery. – AJNES, 2011, VI/2, pp. 87–94; Վանից մինչև Եփրատ (հայոց պետականության ակունքներում). – Հայկագիտություն. առասպել և պատմություն, 2012, էջ 24–27, Առաջավոր Ասիայի շրջակա միջավայրը և Հայկական լեռնաշխարհը (վաղ և միջին բրոնզեդար), Հին Արևելք, 1, 2014, էջ 144–165, Հայոց վաղ պետականության պատմության մի խնդրի շուրջ. – «Բանբեր

նանում են նաև նորահայտ սկզբնաղբյուրների օգտագործմամբ, Հայկական լեռնաշխարհի երկրների հետ խաթմի հարաբերությունների նորովի մեկնաբանություններով: Հատկապես կարևոր է ընդգծել նրա՝ 2004 թ. լույս ընծայած «Հայկական լեռնաշխարհի տեղանունները (ըստ խեթական սեպագիր աղբյուրների)» մենագրությունը: Ուսումնասիրության մեջ ներկայացվում են խեթական տեքստերում վկայված այն բոլոր տեղանունները, որոնք գտնվել են ինչպես բուն Հայաստանում և Իսուվայում, այնպես էլ Հայկական լեռնաշխարհի այլ շրջաններում և խեթա-Հայաստանյան ու խեթա-իսուվական շփման գոտում: Տրվել են նոր տեղանուններ, որոնք ի հայտ են եկել նոր սկզբնաղբյուրների ուսումնասիրման արդյունքում: Ծջգրությունը են նաև Հայտնի տեղանունների մի մասի ընթերցումները և դրանց առնչակցությունը Հայաստանի և Իսուվային: Լինելով Հայտնի արևելագետներ Վ. Իվանովի, Ի. Դյակոնովի աշակերտը՝ նա իր փորձն ու գիտելիքները անմնացորդ փոխանցել և շարունակում է փոխանցել երիտասարդ սերնդի ներկայացուցիչներին՝ Ռ. Ղազարյան, Ռ. Ցականյան, Հ. Հմայակյան, Մ. Խանզադյան, Լ. Պետրոսյան և այլք:

Հարկ է նշել, որ աշխատանքները Հայաստանի և հարակից երկրների պատմության համար առանցքային նշանակություն ունեցող խեթական

հայագիտության» (հայագիտական միջազգային հանգես) (Երևան), 2014, 1, էջ 5–25, To the East of Hatti. – In: Essays in Honour of Veli Sevin. A Life Immersed in Archaeology (ed.A.Özfirat). Istanbul, 2014, pp. 277–282. Rulers of Hayasa. Hukkana. – In: Kosyan Aram, Grekyan Yervand, Bobokhyan Arsen (eds.), The Black & the White. Studies on History, Archaeology, Mythology and Philology in Honor of Armen Petrosyan in Occasion of His 65th Birthday. – AJNES, vol. VIII, Issues 1–2, 2013 [2014]. Yerevan, pp. 128–134; Les Aryens au Pahhuwa. – “Societas Anatolica. Bulletin”, 2015, № 3, pp. 53–63; Between Euphrates and Lake Van (on the Location of Hayasa and Azzi). – “International Symposium on East Anatolia–South Caucasus Cultures”, vol. I. Cambridge, 2015, pp. 271–276; Հայաստանի արքաները. – «Բանբեր Հայագիտության», 2016, № 1, էջ 95–124, A Note on Hittite Toponymy: the Case of Pittiyariga. “Papers dedicated to the 65th birthday of Gregory Areshyan”. Oxford, 2016, pp. 251–254; Հայկական լեռնաշխարհի մ. թ. ա. XV դարի խեթական սեպագիր աղբյուրներում (աղբյուրների տեսություն), Երևան, № XXXI, Երևան, 2018, էջ 11–18, The plain of Erzinka in the II–I millennia BC. – “Fundamental Armenology” (Yerevan), № I, 2018, pp. 49–68; Եփրատյան կոնտակտային գոտու հյուսիսային դարպասը, Երզնկայի դաշտը. – Երևան, Պատմամշակութային ժառանգություն, № IV, 2018, էջ 214–235, First Haykides and the “House of Torgom” (an overview of tradition and new prospects). – “Fundamental Armenology”, 2019, № 2, pp. 46–62; Upper Euphrates Political Geography Reconsidered. “Over the Mountains and Far Away. Studies in Near Eastern History and Archaeology Presented to Mirjo Salvini on the Occasion of his 80th Birthday”. Oxford, 2019, pp. 312–316; Евфратская контактная зона во II тысячелетии до н. э. (на примере Исувы). – ՄՄԱԵԺ, 2020, № XXXIII(1), էջ 95–110, Բնակչության իրավիճակը Հայկական լեռնաշխարհում վաղ հոլոցենում. – ՄՄԱԵԺ, № XXXIII (2), 2020, էջ 56–73, Ecology and civilization of the Armenian highland. – “Fundamental Armenology”, 2020, № 1, pp. 23–38.

սկզբնաղբյուրների ուսումնասիրման ուղղությամբ շարունակական բնույթ են կրում: Բացի ամենամյա հրատարակություններից՝ ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի Հին Արևելքի բաժնի աշխատակիցները, Ա. Քոսյանի գլխավորությամբ, նախաձեռնել են մի կարևոր գործ ևս՝ «Խեթական սեպագրական աղբյուրները Հայկական լեռնաշխարհի մասին» շարքը²:

Առանձնահատուկ պետք է նշել նաև, որ ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտը 2013 թ. գիտական հանրությանը ներկայացրեց կարևորագույն մի աշխատություն՝ «Հայաստանի հարակից երկրների պատմություն» քառահատորյակի առաջին հատորը (պատասխանատու խմբագիր Ա. Քոսյան), որտեղ, առանձին գլուխներով, ժամանակակից խեթագիտության ձեռքբերումների հիման վրա Ա. Քոսյանը տվել է նաև Փոքր Ասիայի հին շրջանի, Խեթական տերության ու Լուվիական պետությունների պատմությունը:

Վերոհիշյալ բազմաբեղուն գործունեությունը անվանի գիտնականը զուգակցել է գիտակազմակերպական, գիտախմբագրական և մանկավարժական գործունեությանը: Նրա համահեղինակությամբ են հրատարակվել մի շարք բուհական և դպրոցական դասագրքեր ու ձեռնարկներ: Նա գիտական մի շարք ժողովածուների խմբագրական խորհրդի անդամ կամ գլխավոր խմբագիր է («Արամազդ», «Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ», «Հին Արևելք», «Հիմնարար հայագիտություն» և այլն):

Հանրագումարի բերելով կարող ենք փաստել, որ մեծանուն գիտնականի բազմամյա անձնական գործունեության շնորհիվ խեթագիտությունը Հայաստանում արևելագիտության ու սեպագրագիտության կայացած ուղղություններից մեկն է: Այն դեպի ապագան միտված գիտական ուղղություն է և ժամանակի ընթացքում նորանոր նյութեր կտրամադրի, որոնք նոր լույս կսփռեն Հայկական լեռնաշխարհի ու հարակից տարածաշրջանների հին շրջանի պատմության, լեզվի, մշակույթի և այլ հարցերի վրա:

ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի ողջ աշխատակազմը, շնորհավորելով Արամ Քոսյանի ծննդյան 65-ամյակի կապակցությամբ, ցանկանում է, որ նա իր տաղանդը և մասնագիտական հմտությունները դեռ երկար տարիներ ծառայեցնի գիտության զարգացմանը:

ՀՀ ԳԱԱ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

² Ա. Քոսյան. Մ. թ. ա. XIV դարի խեթա-հայաստական մեջպետական պայմանագրերը. — Խեթական սեպագրական աղբյուրները Հայկական լեռնաշխարհի մասին, հ. I, Երևան, 2016, էջ 175, Ա. Քոսյան, Ռ. Ղազարյան, Մ. Խանզադյան, Ս. Մարտիրոսյան. Մ. թ. ա. XV դարի խեթական սեպագրական աղբյուրները Հայկական լեռնաշխարհի մասին. — Խեթական սեպագրական աղբյուրները Հայկական լեռնաշխարհի մասին, հ. II, Երևան, 2018, էջ 183: